

Klió 2007/2.

16. évfolyam

Olaszország és hadserege

A katonák története a risorgimentótól napjainkig

„A mai naptól kezdve a Királyi Hadsereg az Olasz Hadsereg nevet viseli, egyben eltöröljük a régi Szárd Hadsereg elnevezést” – olvasható a hadsereg hivatalos közlönye, a *Giornale Militare* 1861. május 4-i számában, az egységes Olaszország kikiáltása után néhány héttel. Manfredo Fanti tábornok, hadügyminiszter e szavai az Olasz Királyság hadseregének megszületését jelentették. A hivatalos elnevezés 1879-ben Olasz Királyi Hadseregre módosult, amely egészen 1946-ig, a köztársaság kikiáltásáig érvényben maradt.

A könyv szerzője, *Massimo de Leonardis*, a milánói Szent Szív Katolikus Egyetem hadtörténeti kérdésekben is igen jártas, neves történész professzora nagy ívű összefoglalását tíz fejezetre osztotta: Az olasz hadsereg: a kezdetek, Királyi háború és a nép háborúja (1848–1861), A hadsereg az Olasz Királyságban háború és béke között (1861–1914), Az első világháború: a nagy győzelem, A királyi hadsereg a két világháború között, A második világháború, A királyi hadsereg a felszabadító háborúban, A köztársaság kikiáltásától a békeszerződésig, A hadsereg a NATO kötelékében a hidegháború idején, A harmadik évezred professzionális hadserege.

Közismert tény a Savoia-ház Itália egyesítésében játszott vezető szerepe, amit több tényező együttes jelenléte tett lehetővé. Ezek közül a legfontosabbakat az 1849-es alkotmány megőrzésében és Cavour nemzetközi mércével mérve is jelentős diplomáciai ügyességében jelölhetjük meg, továbbá abban, hogy a Szárd-Piemonti Királyság volt az egyetlen olasz állam, amely vitathatatlan katonai hagyománnyal rendelkezett. Ennek ismeretében nem lehet meglepő, hogy az olasz hadsereg nem az egyesítés előtti államok hadseregeinek fúziója útján, hanem a különböző tartományokból érkező reguláris és önkéntes alakulatoknak a piemonti hadseregbe való betagozódása révén alakult meg. (A Német Birodalom hadserege is az országot egyesítő Poroszország katonai erejének mintájára jött létre.) A katonai helyzet egyértelműségét kitűnően jellemezte az egyébként firenzei születésű Carlo Corsi tábornok: „Mindazok, akik semmi áron sem akarták, hogy az Olasz Királyság egy megnagyobbított Piemont legyen, minden további nélkül elfogadták, hogy az olasz hadsereg a kibővített piemonti hadsereg legyen.”

Ami az előzményeket illeti, az első olasz függetlenségi háborúban (1848–1849) élesen megmutatkoztak az akkor még nem egyesült hadsereg gyenge pontjai: alkalmatlan parancsnoki struktúra; az erők szétforgácsolása stratégiaileg haszontalan hadműveletekben; védhetetlen állások megvédésének kísérlete; széthúzás, kölcsönös gyanakvás a reguláris erők és az önkéntesek között, illetve nézeteltérések a nemzeti mozgalom egységének hiánya miatt; végezetül az önkéntes csoportok szétszórtsága (több mint 200 egység!). A felsorolt hiányosságok és hibák közül az idők során néhányat sikerült pótolni, illetve kijavítani, egy részük azonban a későbbiekben is nem kevés gondot okozott.

Mindenestre 1848–1849 legfőbb tanulsága az volt, hogy az olasz egység saját erőből nem érhető el, nagyhatalmi támogatásra lesz szükség. Ezt az igazságot legjobban Cavour ismerte fel. Első lépésként az olasz kérdést nemzetközi szintre kívánta emelni, amihez a krími háborúban való részvételen keresztül találta meg az utat. Alfonso La Marmora tábornok parancsnoksága alatt 18.058 szárd-piemonti katona vett részt a harcokban, ahol különösen a Csornaja menti csatában tüntették ki magukat. Az oroszországi csataterén visszaszerzett katonai presztízs és Cavournak a párizsi kongresszuson mutatott diplomáciai ügyessége jó előjeleknek ígérkeztek a jövőre nézve, különösen akkor, amikor széttrőtt a konzervatív front. Ausztria ugyanis szakított a Balkánon rivális Oroszországgal, amely aztán „jóindulatú semlegességet” tanúsított a második olasz függetlenségi háború idején.

1859-ben már egy jól szervezett piemonti hadsereg sorakozott fel a francia mellett, hogy együttes erővel vereséget mérjenek az osztrák csapatokra. Az északi sikereket a következő évben Garibaldi dél-itáliai győzedelmes menetelése teljesítette ki, ami lehetővé tette az egységes Olasz Királyság kikiáltását.

A politikai egység megvalósulása után fájdalmas feladatok elvégzése várt az immár Olasz Hadsereg név alatt működő katonaságra. 1865-ig a sokféle forrásból táplálkozó dél-olaszországi banditizmus, az ún. *brigantaggio* letörésére vetették be őket, bizonyos években akár 90 ezer katonát is, tehát a teljes hadsereg felét! Még szomorúbb volt az a tulajdonképpen polgárháborús helyzet, amikor 1862-ben Garibaldi Róma felszabadítására induló önkénteseit kellett megállítaniuk Aspromonténél. Az összecsapás halálos áldozatokat is követelt, sokan megsebesültek.

Az 1866-os porosz–osztrák háború mellékhadszínterén lezajló harmadik olasz függetlenségi háború során az olasz katonai vezetés a már korábban megismert hibákat (rivalizáló parancsnokok bizonytalansága, erők megosztása s a többi) ismét elkövette, ami mind a szárazföldön (Custoza), mind a tengeren (Lissa) osztrák győzelmet eredményezett. A porosz győzelemnek megfelelően Olaszország ugyan megkapta Veneto tartományt, de az olasz katonai becsületen súlyos csorba esett. Mindenesre a háború során elkövetett súlyos vezérkari hibák arra ösztönözték a kormányt, hogy gondoskodjanak megfelelően képzett tisztikarról, ezért a következő évben Torinóban megalapították a Háborús Főiskolát.

A risorgimento utolsó áldozatai Róma 1870. szeptember 20-i bevételkor estek el: 49 olasz és 20 pápai katona maradt holtan a városfalaknál vívott harcokban.

Az olasz hadsereg következő próbatételét az 1885-ben kezdődő és évtizedekig elhúzódó gyarmati harcok jelentették, amelyek során eleinte Eritreában, később Líbiában harcoltak több-kevesebb sikerrel.

Időközben a hadsereg, különösen az 1870-es években bevezetett reformok következtében, jelentős átalakuláson ment keresztül. Létszámát békeidőben 224 ezer, háborúban 800 ezer főben határozták meg, a korábbi tíz helyett pedig tizenkét hadtestet állítottak fel. A monarchikus berendezkedéshez kötődő, de már nem dinasztikus hadsereggé vált. A trónörökösök hagyományosan a gyalogság sorai között szolgáltak, ugyanakkor a tiszteknek csak kis része verbuválódott a nemességből. Mindnyájukat a monarchiához való feltétlen hűség jellemezte, de nem alkottak „királyi pártot”, a tábornokok sem „udvari pártot”. A hadsereget – okkal – a „nemzet iskolájának” is nevezték: különös figyelmet fordítottak a testnevelésre és a sportra, továbbá az 1871-ben létesített és egészen 1991-ig működő ezrediskolák igen jelentős szerepet játszottak a XIX–XX. század fordulóján még igencsak nagymértékű analfabétizmus leküzdésében.

Az I. világháború (olasz terminológiával: nagy háború) az olaszok számára a nemzeti egység kiteljesítéséért Ausztria ellen vívott függetlenségi háborúk folytatását jelentette. A súlyos veszteségeket is hozó küzdelem az egész ország mozgósításával egységbe forrasztotta a nemzetet. Az első tábori püspök és a több mint kétezer tábori lelkész kinevezése a Róma elfoglalása óta élesen szembenálló államot és egyházat is közelebb hozta egymáshoz. Az itáliai hadszíntér hadműveleteinek lezárulása, november 4. a győzelem ünnepe és a fegyveres erők napja lett.

A király és a Duce közötti kapcsolatban a hadsereg a mérleg nyelve volt. A Duce nem akart szembekerülni a monarchiával, nem próbálta meg fasisztává tenni a hadsereget, amely nagy részének hűségére mindig számíthatott a király. Az etiópiai háború és a spanyol polgárháborúban való részvétel felemésztette a rendelkezésre álló hadianyag jelentős részét, továbbá hatalmas pénzkiadással járt. Ennek következtében 1938-ig semmiféle modernizáció vagy fejlesztés nem történt, így a háború előestéjén Olaszország súlyos hiányosságokkal küszködött a gyalogsági ágyúk, a harcokocsik, a szállítójárművek, a légvédelmi tüzérség és a hadianyag-ellátás területén. Röviden: a hadsereg nem állt készen a háborúba való belépésre 1942–1943 előtt.

Éppen a felkészületlenség miatt a *Duce* minél később akart belépni a háborúba. A fegyveres konfliktus kitörésekor ezért Olaszország a „nem hadviselő” (*non belligeranza*) státuszt választotta. A német sikerek hatására a második fázis, a „párhuzamos háború” (*guerra parallela*) időszaka következett, amelyben Görögország önálló megtámadásával Olaszország Németországtól való függetlenségét akarta megmutatni. A görög háború politikailag és katonailag abszurd vállalkozás volt. Bulgária visszautasította a beavatkozást, az albán csapatok szétszóródtak, sőt le kellett őket fegyverezni, az olasz sereg elégtelen számúnak bizonyult, ráadásul a katonák hiányosan voltak kiképezve, és a katonai járművekből is hiányt szenvedtek. A görög és az észak-afrikai kudarcok után törvényszerűen következett Olaszország számára a harmadik, végső fázis, a Németországnak „alárendelt háború” (*guerra subalterna*). A gazdasági erőforrások szűkösen bizonyultak és a megfelelő ipari fejlettség is hiányzott egy hosszan elhúzódó háborúhoz, ráadásul az olasz hadvezetés, akárcsak a múltban, stratégiai hibák sorát követte el. Mindazonáltal az egyéni és kollektív hősiesség számtalan megnyilvánulása is kötődik az olaszok nevéhez.

Az 1943. szeptember 8-i fegyverszünet okozta sokkból a hadsereg súlyos megpróbáltatások után, de nem teljesen szétverve került ki. A németek által el nem foglalt területeken kilenc mozgó hadosztály, tizenegy tengerparti hadosztály és kisebb egységek tartózkodtak. Ez összesen 450 ezer főt jelentett, akiknek a fele Szardínián állomásozott, és akik fegyverrel és szállítójárművel egyaránt igen gyengén voltak ellátva.

A szövetségesek politikusaiknak és tábornokainak magatartása gyökeresen eltért az olasz hadsereggel kapcsolatban. Véleményüket a politikai megfontolások vagy a katonai szükségszerűség alapján fogalmazták meg. Az egyik tábor úgy vélte, hogy Itáliát meg kell büntetni, az olasz sereget nem kell felhasználni a németek ellen, hogy a béketárgyalásnál se lehessen majd ezt enyhítő körülményként figyelembe venni. A harctéri tábornokok szerint viszont minden erőre szükség van a németek ellen. A mindenki által elfogadható megoldás végül is az olasz katonák hadtápvonalon történő alkalmazása lett. Amikor október 13-án Olaszország hadat üzent Németországnak, London, Washington és Moszkva közös nyilatkozatban Olaszországot „harcoló társnak” (*cobelligerante*) nyilvánította. Ezzel csupán a tényleges helyzetet rögzítették, Olaszország jogi státuszát nem határozták meg.

Miután a harcoló olasz egységek száma gyorsan növekedett, 1944. április 18-án az Első Motorizált Egységből (*Primo Raggruppamento Motorizzato*) megalakult a Felszabadító Olasz Hadtest (*Corpo Italiano di Liberazione, CIL*), 24.000 fővel. Elismerték a harcértéküket, és a szövetséges erők átcsoportosítása miatt nagyobb szerepet kaptak. Sorra alakultak újabb Harcoló Csapatok (*Gruppo di Combattimento*), de nem szerveződhetek egységes olasz sereggé, sőt magát az olasz egyenruhát is felváltotta az angol. A londoni külügyminisztérium rossz szemmel nézte a harcoló olasz csapatok növekvő létszámát; attól tartottak ugyanis, hogy a béketárgyaláson nem büntethetik oly mértékben Itáliát, ahogy elképzelték.

A második világháborúból egy megtépzott tekintélyű olasz hadsereg lépett ki, ráadásul a köztársaság kikiáltása miatt néhány ezer monarchista érzelmű tiszt eltávozott. Az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés továbbá erős korlátozásokat írt elő a katonai potenciálban: erődítmények lerombolása a francia és jugoszláv határon; Pantelleria, Pianosa és a Pelagie-szigetek demilitarizációja; tengerparti erődépítési tilalom Szardínia és Szicília szigetén; atomfegyverek és a 30 km hatótávolságúnál nagyobb rakéták tilalma; a nehéz- és közepes harcokcsik számának maximalizálása 200 darabban; a hadsereg létszámának csökkentése 185 000 főre, akikhez még 65 000 csendőr járult.

Olaszország azonban néhány év leforgása alatt egykori legyőzött ellenségéből a győztesekkel együtt a NATO alapító tagja lett. Tagságával kapcsolatban azonban nem volt egyetértés. Anglia, Kanada és az észak-európai országok egy része továbbra is büntetni akarta Olaszországot, és azzal érveltek, hogy a tagságból inkább nehézség, mint előny származna, ráadásul a szövetség atlanti karakterét is gyengítené. Franciaország azonban, amely minél délebbre próbálta helyezni a szövetség súlypontját, hogy annak védelmét Algériára is kiterjeszthesse, támogatta az olasz tagságot. A döntést végül Truman elnök hozta meg a rendelkezésére bocsátott két lista alapján. Az egyik lista az Olaszország tagságával kapcsolatos, fent említett ellenérveket tartalmazta, a másik viszont a tagság mellett szólókat sorakoztatta fel: Nyugat-Európa harmadik legerősebb haditengerészete az olasz; tizenkét hadba küldhető hadosztállyal rendelkezik, míg például Franciaország csak kilencel; igen fejlett az észak-olasz ipar; az ország szakképzett tengerész- és munkás-felesleggel bír; kedvező stratégiai helyzetének köszönhetően szinte az egész *Mediterraneumot* ellenőrizheti. Olaszország derekasan kivette és kiveszi részét a katonai szövetség feladataiból: repülőgép-, hadihajó- és rakétabázis; jelentős szerepet vállal katonai gépjárművek és hadianyag előállítás területén; a Dél-európai Szövetséges Szárazföldi Erők Parancsnoksága Veronában székel. Továbbá itt, az Isonzo és a Tagliamento folyók közötti mintegy 70 kilométeres szakaszon épült ki a legjobban védett vonal, amely a Magyarország felől érkező esetleges szovjet támadást volt hivatott feltartóztatni.

Sokrétű feladatvállalásának köszönhetően az olasz hadsereg néhány év alatt helyreállította tekintélyét a külső szemlélők körében. A római amerikai nagykövet, Clare Boothe Luce 1956. októberi megfogalmazása szerint: Olaszország „a NATO legfőbb támasza Európában erkölcsileg, politikailag és – akkor is, ha hihetetlenül hangzik – katonailag”.

A hadsereg korábbi politikai súlya nem maradt meg, a politikai vezető réteg nem mutatott különösebb hajlandóságot a sereg problémáinak megvitatására. A felszabadító háborúban szerzett érdemeit elhallgatták, csak a partizánokat dicsérték. Az egyetemi és kulturális életben a hadtörténeti és katonai stratégiai tanulmányok háttérbe szorultak egészen a '80-as évek végéig. A nép szélesebb köreiben azonban alapvetően megmaradt a szeretet a katonák, illetve a tisztelet a hadsereg értékei iránt. A katonai ünnepélyek, eskütetelek, felvonulások (június 2.) igen kedveltek voltak. A kötelező katonai szolgálatot, különösen vidéken és a kisebb városokban, hosszú időn keresztül, egészen a közelmúltig a fiatalok életében alapvető és pozitív szakasznak tekintették. A hadsereg tekintélyét és népszerűségét növelte a természeti katasztrófák idején mutatott gyors és hatékony fellépés, például az 1976-os friuli és az 1980-as irpiniai földrengés idején.

A Nyugat győzelme a hidegháborúban és a nemzetközi helyzet átalakulása a bipolarizmus végeztével alapvetően meghatározta az új stratégiát, amelyhez az összes fejlett ország fegyveres erejének alkalmazkodnia kellett. A hidegháború idején a NATO egyetlen golyót sem lőtt ki, az európai hadseregek kizárólag saját területük védelmére szorítottak. Az Európán kívüli konfliktusok kezelése az Egyesült Államok, illetve részben Nagy-Britannia és Franciaország feladata volt. Az új helyzetben az európai hadseregek egyrészt csökkenthették létszámukat, másrészt feladatot vállaltak az európai és az Európán kívüli ún. békemissziókban. Ezek, elnevezésük ellenére, gyakran nem kis veszélyt jelentettek, az olasz hadsereg, például Szomáliában és Irakban, a második világháborút követő időszak legkeményebb összecsapásait vívta. Az olasz katonák első külföldi szerepvállalása Libanonban kezdődött 1982-ben, aztán következett az irakiak kiűzése Kuwait területéről, majd Szomália, ahol a törzsi harcok közepette az államhatalom minden formája összeomlott, és a nemzeti és etnikai összeütközésektől vérző Jugoszlávia. Albániában a rendfenntartás mellett életet kellett lehelni a gazdaságba is. A macedóniai katonai jelenlét azt próbálta megakadályozni, hogy a jugoszláv háború erre a soknemzetiségű államra is kiterjedjen. Koszovóban, illetve Kelet-Timorban a súlyos üldöztetésektől fenyegetett etnikumok megvédése volt a cél.

2001. szeptember 11-én új fejezet nyílt a nemzetközi politikában, a terrorista cselekmények katonai választ is kiváltottak. Ebben az új helyzetben került sor olasz katonák Afganisztánba és Irakba vezénylésére. Ezek az események már napjaink történelmét írják.

A megváltozott helyzet új követelményeket állított a katonák elé: soknemzetiségű missziókra kellett felkészülniük, továbbá kisebb létszámú, de jobban kiképzett és modernebb felszereléssel ellátott erőkre lett szükség. Ezek az új elvárások vezettek a teljesen professzionális hadsereg felállításához. Olaszországban 2005. január 1-jén szűnt meg a kötelező sorkatonai szolgálat. Egyidejűleg újabb forradalmi változás történt az olasz hadseregben: megvalósult a teljes nyitás a nők irányába. Olaszországban a nők katonai szerepvállalásának, az 1943–1945-ös rövid időszakot (a Királyi Hadsereg Segédserege, illetve az Olasz Szociális Köztársaság fegyveres ereje) leszámítva, nem volt komolyabb előzménye.

Ha a professzionális hadsereg fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges anyagi források kérdése még nem is tűnik teljesen megoldottnak, az olasz közvéleményben és politikai életben – Massimo de Leonardis szerint – a hadsereg számára kedvező változások indultak meg: az új erőre kapott hazafiság felfedezte a nemzeti érdek külpolitikai képviselőjét, továbbá a katonai hivatás vállalása újra tisztelet ébreszt az emberek körében, végezetül a katonai élet lényegi összetevőjét jelentő hagyományok, jelképek és ünnepségek ismét nagy népszerűségnek örvendenek.

A kötethez a kiadó egy DVD-t is mellékel, amely három értékes, eddig még be nem mutatott filmbejátszást tartalmaz. Ezek mindegyikét haditudósítók forgatták, és az Olasz Hadsereg vezérkarának archívumából származnak. „A győzelem napjai” című az első világháború olasz vonatkozású eseményeit foglalja össze; „A mi háborunk – a hadsereg részvétele Olaszország felszabadításában” című film a második világháború utolsó éveibe vezet vissza bennünket; a harmadik az 1954. november 4-i eseményeket mutatja be, amikor Trieszt városa visszatért az anyaországhoz.

Olaszország egyesítésének 150. évfordulójához közeledve várhatóan egyre több összefoglaló jelenik meg az elmúlt másfél évszázad olasz történelmének különböző aspektusairól. Ezeknek a sorába illeszthető ez a szintézis is, amely nem kimondottan hadtörténeti munka, hiszen – ahogy azt a cím is jelzi – a fő hangsúly nem a hadiesemények taglalására, hanem a hadsereg és az állam, illetve az olasz társadalom viszonyának elemzésére esik.

Massimo de Leonardis: L'Italia e il suo esercito. Una storia di soldati dal Risorgimento ad oggi (Olaszország és hadserege. A katonák története a risorgimentótól napjainkig). 2005, Róma. 131 oldal.

Pete László